

JUHA MANNINEN

TIEDEKUNNALLE

VASTINE

PROFESSORI MICHAEL JOHN PETRYN
(ROTTERDAM/OXFORD)

JA

PROFESSORI PERTTI KARKAMAN (TURKU)
LAUSUNNOLLE YHDISTETTYNÄ
PALAUTESELOSTUKSEEN SEKÄ
EHDOTUKSEEN VÄITTELYINSTITUUTION
PEDAGOGISEKSI KEHITTÄMISEKSI

Yliopistollisen väitöskirjan esittäminen on julkinen tapahtuma. Tämä tarkoittaa tutkimuksen alistamista julkiseen kritiikkiin. Jokainen julkaistava kirja on tietysti julkisen kritiikin alainen, mutta väitöskirja erityisesti on arvioitavana nimenomaisesti tieteellisessä funktiossaan. Väitöksen julkisuus ulottuu koko tiedeyhteisöön rajoituksitta. Väitöstilaisuudessa ylimääräisiä vastaväitöksiä saa esittää jokainen saman tai eri yliopiston tiedeviran haltija, muu tutkija tai ylioppilas. Julkisuuden piiristä ei tietääkseni koskaan ole ollut säädöstä, mutta Suomessa väitöskirjan jakelu siinä määrin kuin kappaleita riittää on kohdistettu 1600-luvulta saakka ylioppilaisiin ja viranhaltijoihin, joskin myös omaiset, suosijat ja muut omistuskirjoituksissa mainitut ovat saaneet teoksen. Sama käytäntö vallitsee edelleen. Teosta saa yliopistollisista jakelupisteistä, ei esimerkiksi kaupungin torilta. Ylioppilaat käsitettiin vanhaan vapaiksi tieteenharjoittajiksi, minkä merkinä heillä oli oikeus kantaa miekkaa. Kannatan tätä vanhaa käytäntöä, minkä vuoksi en halua liittää mitään omaa tutkintoani miekkaan. Oikeus sen kantamiseen tulee sivistysyliopistossa olla pääsykokeen läpäisseellä.

Julkisuus alkaa teoksen julkistamisesta, mutta varsinainen julkinen käsittely tapahtuu väitöstilaisuudessa ja vain siinä. Kaikki vastaväitteet on esitettävä väitöstilaisuudessa. Mitään olennaisesti uutta ei saa esittää myöhemmin, mutta tietenkään muotoilujen ei tarvitse olla aivan samat. Itse väitöstapahtuma on se, jonka tulee vaikuttaa. Väittelijän esittämät puolustukset joko hyväksytään tai hylätään tai katsotaan asian jääneen yhä auki. Myös ylimääräiset vastaväitökset tulee esittää väittelytilanteessa. Sen, joka sellaisia haluaa esittää, on syytä vaivautua paikalle. Jos ylimääräiset vastaväitökset jätetään kirjallisina, väittelijällä tulee olla oikeus vastata myös niihin. Arviointien, vastaväitteiden ja puolustusten dokumentoiminen paperille palvelee toisaalta väitöskirjaa dokumenttien – niihin kuuluu myös itse teos – pohjalta käsittelevää ei-julkista raatia sen erityisessä tehtävässä, toisaalta hallintotoimen yleistä dokumentointia.

Yliopistojen pedagoginen uudistuminen on ulottunut viime aikoina kaikkiin muihin toiminnan muotoihin paitsi väittelyinstituutioon. Yksi lisämotivaatio väittelemiseen, jota tosin en voinut lectiossani mainita, oli hankkia kokemusta ryhtymällä itse altavastajaksi hieman samalla tavoin kuin lääkärit joskus ovat suorittaneet kokeita itsellään. Erityisesti mielessäni oli väittelyinstituution elvyttäminen myös ylioppilaita koskehtavana tapana. Tuoreet opiskelijat puuttuvat mielestäni liian usein väitöstilaisuuksien seuraajien joukosta. Ylioppilaille pitäisi tehdä selväksi alusta alkaen, että he ovat

Kuva teoksesta *Pikku Juhannus* s. 520, MSOY 1912.

oikeutettuja kantamaan miekkaa tai ainakin sen henkistä vastinetta. Sivistysyliopiston aatteesta seuraa se, että ylioppilaat johdatetaan tieteen tekemisen prosessiin avoimesti ja kaikissa muodoissaan. Näihin muotoihin kuuluvat ilman muuta väitöstilaisuudet.

Niinpä liitin väitöstilaisuuteni osaksi ensimmäisen vuoden opiskelijoille tarkoitettua johdatusta oppiaineeni tutkimuskohteisiin. Edellytin siitä luentopäiväkirjan pitämistä. Esitin, että minua ennen oli 1900-luvulla nimitetty humanistisella alalla professoreiksi kaksi ei-väitellyttä, nimittäin runoilija V.A. Koskenniemi ja psykologi Niilo Mäki. Näistäkin Koskenniemen nimitys liittyi yksityiselle Turun yliopistolle tehdyn lahjoituksen antajan ehtoon. Ilmaisin, etten viihtynyt tässä seurassa. Kumpainkaan ei tietääkseni professorina väitellyt, joten siinä oli tilaisuus erottautua. Ilmoitin tilaisuuden ajan ja paikan. Kerroin myös käytettävät kielet ja suosittelin kielikylpyä. Prosessiin osallistuvista en ryhtynyt antamaan taustatietoja. En itsekään voinut tietää, mitä väitöstilaisuudessa tulee tapahtumaan. Juuri sen selville saamiseksihan tilaisuus järjestettiin. Oli tietysti aiheellista asennoitua luottavaisesti tapahtumaan, jonka toimijoina olisivat Oulun yliopiston humanistisen tiedekunnan dekaani, kaksi saman tiedekunnan entistä dekaania ja yksi Oxfordin yliopiston kasvatti.

Millaisen kuvan annamme itsestämme ja kiinnostuksestamme tieteeseen väitöstilaisuuteen osallistujille? Oli selvää, että etenkin opiskelijoiden edellytykset seurata saksankielistä dialogia tulisivat olemaan vaatimattomat. Se ei silti veisi heidän palautteeltaan arvoa arvioitaessa väitöstilaisuutta kokonaisvaltaisena kommunikaatiotapahtumana. Tiedossani ei ole, että tällaista kokeilua olisi aikaisemmin suoritettu. Palautetta voisi pitää suuntaa-antavana sille, miten väittelyinstituutiota tulisi kehittää. Näillä perustein esitän seuraavassa tiiviin raportin opiskelijapalautteen ilmaisuvoimaisista tai tyyppillisistä tähdenväleistä. Jätän kopiot kaikista opiskelijoiden asiaa koskevista luentopäiväkirjoista tiedekunnan kansliaan arkistoitaviksi, jotta kiinnostuneet voivat niihin tutustua ja arvioida seuraavassa kurssiivilla esittämäni opiskelijasitaattien edustavuutta. Pyyhin yli kirjoittajien tunnistettavuustiedot. Vastaajilla ei ollut tietoa siitä, että heidän tekstejään voisi tulla lukemaan joku muu kuin minä.

Kustoksen tehtävänä on toimia väitöstilaisuudessa puolueetto-
mana erotuomarina. Olin sen vuoksi yllätynyt, kun kustos heti
väitöstilaisuuteni loputtua tuomitsi avausluentoni. Vielä poistues-
saan hän vastaantulijalle selitti, että lectio ei vastannut tarkoitus-
taan. Laitan tämän vuoksi liitteeksi Oulun yliopiston ulkopuolelle
antamani version lectiostani, jotta raadin jäsenillä on tilaisuus arvi-
oida sitä riippumatta siitä, olivatko paikalla vai eivät. Kommentoin
erikseen kahta tästä lyhennetystä versiosta pois jättämäni oululai-
selle yleisölle kohdistettua kohtaa, jotka mielestäni olivat välttämät-
tömät itse väitöstapahtuman motivaatiotaustaan kuuluvina, jos-
kaan niillä ei ole valtakunnallista mielenkiintoa. Itse olen kustok-
sena toimiessani pyrkinyt säilyttämään kasvoni. Tältä osin muutos-
ta tuskin tarvitaan. Sen sijaan yleisemmällä tasolla kustoksen tehtä-
vät tulee ottaa harkittaviksi, mistä teen ehdotukseni.

Kommunikaatiotilanteen kokonaisuuteen kuului tässä tapauk-
sessa myös se, että väitöskirjan täytyi pystyä ilmaisemaan jotain
mielenkiintoista kulttuurirajat ylittävällä tavalla, vaikka suuri osa
työn kohteena olevista aineistoista olikin kotimaisia. Tämän vuoksi
oli tärkeätä, että toinen vastaväittäjä oli ulkomaalainen. On valitet-
tavaa, että professori Petry ei pannut paperille niitä näkökohtia, jot-
ka hän väitöstilaisuudessa esitti. Nykyisen yhteislausunnon näkö-
kulmaa en voi pitää muuna kuin suomalaisena. Kirjan kommuni-
koivuudesta kansallisten näkökulmien ylitse saa kuvan ruotsalaisen
aate- ja oppihistorioitsijan dosentti Olof Hägerstrandin arvostelusta
”Lychnoksessa” 1998, s. 297-301.

OPISKELIJOIDEN LUENTOPÄIVÄKIRJOISTA

I ALKUASETELMA

Ilman kommentteja: ”Saavuttuani väitöstilaisuuteen hieman
ennen sen alkamista huomasin, että tilaisuus oli kiinnostanut
yleisöä sangen laajasti. Sali oli jo käytännössä täynnä ja niinpä
yhdessä muidenkin viime tipassa saapuneiden kanssa jouduin
valtaamaan itselleni istumapaikan seinien vierustoilta.”

”...kello on 12.15, kaikki nousevat juhlallisesti seisomaan, kus-
tos esittelee päähenkilöt, joilla on hienot mustat puvut ja val-
koinen paita, ja ilmoittaa ääni väristen väitöstilaisuuden alka-
neeksi.”

II AVAUSLUENTO

Koska lectio on luettavissa ohessa, rajoitun välttämättömpään:

”Väitöstilaisuuteen vastaväittelijäksi saapunut professori Petry
näytti seuraavan suomenkielellä pidettyä avausluentoa hyvin
innokkaasti. Välillä jopa näytti, että hän ymmärsikin jotain.”

”...varsinkin kerronta professorin omasta elämästä oli mukavaa
kuunneltavaa. Erityisesti legendaarinen Vanhan valtaus jäi mie-
leen. Lisäksi lausahdukset ’Käyttö on sanan merkitys’ ja ’Ajatus-
ten arvo mitataan niiden hedelmällisyydellä tai seurauksilla’
tuntuivat hyvin järkeenkäyville ja pistivät ajattelemaan. Kuinka
saattaa tähän maailmaan uusia ajatuksia joilla olisi erityisen he-
delmälliset seuraukset? Toivottavasti siihen saa oppia juuri yli-
opistosta. Professori Mannisen pohdinta siitä, että täyttykö
professorien laatuvaatimus nykypäivänä pisti myös miettimään.
Luulenpa että olen tähän asti ajatellut professorien pääasiassa
opettavan yliopistoissa heidän pääasiallisen tehtävänsä sijaan.
En tiedä mistä tämä harhaluuloni on johtunut...”

”Puheessa oli muutamia kohtia, jotka saivat jännittyneen ilma-
piirin hetkiseksi rentoutumaan. Esimerkkinä vaikka Heikki

Varis ja 15 tohtoria. Tässä vaiheessa yleisö näytti kuuntelevan
tarkkaavaisesti. Kustos pyörittelee hetken aikaa peukaloitaan ja
emeritusprofessori Karkama näyttää hieman olevan muissa
maailmoissa. Lopuksi puhe ei olekaan kovin pitkä (n. 30 mi-
nuuttia). Lisäksi puheessa oli suhteellisen helposti omaksutta-
vaa asiaa.”

”Puheen loppuosan kiihkeä äänensävy tempaa minutkin mu-
kaansa.”

Lectio precursoria ei saa olla tiivistelmä väitöskirjasta. Sen on joh-
datettava aiheeseen yleisemmällä tasolla. Sen on myös puhuteltava
paikalla olevaa yleisöä, jolla ei välttämättä ole riittäviä valmiuksia it-
se työn käsittelyn seuraamiseen, valaistava siis työn ja väittelytapah-
tuman taustoja ja motiiveja sellaisessa muodossa, jossa niitä ei itse
työssä esitetä eikä voida esittää, koska työn varsinainen tieteellinen
audienssi on samalla kertaa suppeampi ja laajempi: tietyn erityisen
tieteenalan asiantuntijoiden joukko maailmalla. On luotava siltaa
lännäolevan rajoittamattoman yliopistoaudienssin ja sellaisen työn
välille, joka on kirjoitettu aiheisiin tottuneelle pitkällä olevalle
asiantuntijajayhteisölle.

Tähän liittyvät keskeisesti työn motiivit ja niiden muodostumi-
nen. Niitä olen käsitellyt. Kun pitkään aktiivinen professori väit-
telee, niin yleisöllä on oikeus odottaa selitystä sille, mistä oikein on
kysymys ja miksi näin tapahtuu. Tämä minun oli annettava lectios-
sa, ainakin jollain tasolla.

Ajan rajallisuuden vuoksi jouduin jättämään yhden yleisöllä var-
maan mielessä olleen tärkeän kysymyksen käsittelemättä. Se on tut-
kimuksen kansainvälisyys. Aivan tieteenalaan katsomatta tutkijan
ensisijainen audienssi ei koostu kotiyleisöstä, vaan niistä maailmalla
olevista tutkijoista, jotka selvittävät samansukuisia kysymyksiä.
Suomen kirjallisuuden tutkijana minun on välttämätöntä liikkua
lukuisissa kansainvälisissä yhteisöissä ja olla luomassa niitä, käsitellä
niissä Suomen kirjallisuutta, jotta sitä ylipäänsä tunnettaisiin ja jot-
ta siihen olisi maailmalla mielenkiintoa. Tällaista aihepiiriä koske-
vat tutkimukset ovat sanan varsinaisessa merkityksessä julkisia vasta
silloin, kun ne esitetään jollain laajasti ymmärrettävällä kielellä.
Suomen tieteellisen kirjallisuuden tutkimuksessa nämä johtopää-
tökset on jo tehty, mutta olen täysin vakuuttunut siitä, että ne jou-
dutaan nykyistä laajemmin tekemään myös Suomen kaunokirjalli-
suuden tutkimuksessa. Tutkimukset ovat sanan vahvassa merkityk-
sessä olemassa vasta julkaistaessa ne jollakin riittävän arvossapide-
tyllä kansainvälisellä forumilla. Vähän tunnetuilla kielillä tarvitta-
van julkaisutoiminnan funktiot ovat osittain toiset.

Kun oli kysymys saksalaisen kulttuurin vaikutuksesta maassam-
me, aihetta oli paikallaan käsitellä saksaksi. Tämä minun olisi pitä-
nyt lectiossani selittää, jotta erään opiskelijan ei olisi tarvinnut kom-
mentoida:

”Kukahan oli päättänyt puhekieleksi saksan? Miksi ei englantia?”

Aivan oikeitakin johtopäätöksiä tehtiin:

”Saksankielistä osuutta oli melko mukava kuunnella ja varsin-
kin oli hauska huomata, että yllättävän usean sanan ymmärsin,
ainakin luulen niin. Innostuin tästä myöskin sen takia, että olen
ajatellut opiskella saksaa eikä tämä kokemus ainakaan laannut-
tanut intoani.”

”Professorin (=Petry) puheenvuorossaan käyttämä täydellinen
englanti hiveli kielitieteilijän korvaa ja sai minut miettimään
englantilaisen filologian sivuaineopintoja.”

Kansainvälistymisestä puhuminen on useimmiten turhaa hienoste-

lua, koska kansainvälisyys ei ole tieteessä mitään erikoista, vaan välttämätön ja luonnollinen elementti, jonka pitäisi olla itsestäänselvä, tietysti muiden elementtien joukossa. Oikeampaa olisi puhua nurkkakuntaisuuden ylittämisestä. Olemme nykyisin eurooppalaisia. Se synnyttää tarpeen koko kansallisen kaanonin uudelleenarvioimiseen, mikä on ns. kansallisten tieteiden tärkein tehtävä uuden vuosituhan alussa. Asiat on kyettävä esittämään suhteessa siihen, mikä 1920- ja 1930-luvuilta alkaen näytti olevan ”ulkona-päin”, mutta jossa me nyt jälleen olemme sisällä.

Oulun on syytä olla tässä edelläkävijänä. Sellainen on vanha tšekäläinen mentaliteetti, joka juontaa Pohjanmaan kaupunkien purjehdusvapaudesta. Jos tätä asennetta ei olisi ollut ja jos Oulun yliopiston sähkötekniikan osasto olisi jäänyt kouluttamaan pääkaupungin suunnitelmien mukaisesti voimalaitosinsinöörejä, ei Oulussa tänään olisi elektroniikkateollisuutta. Samalla tavalla humanistien on täällä nähtävä kaupungin vanhaan tapaan, että maailman meret ovat avoimet ja mentävä niille. Ei-oululaisille tämä ei ole yhtä selvää, mutta siitähän meidän ei tarvitse välittää. Juuri pienistä yksiköistä uudistumisen onkin lähde. Suuret laivat ovat hitaampia kääntymään. Ei-oululaisia ajatellen tämän sanominen lectionissa olisi ollut paikallaan, mutta heitä oli paikalla vähän.

Lection puhutussa loppuosassa oli kaksi vain oululaisyleisölle tarkoitettua asiaa, joita molempia pidän tärkeinä. Toinen oli professorien ja muiden vakinaisessa tiedevirassa olevien väittelemisen tarpeellisuus. Teknillisessä tiedekunnassa on nähtävissä, että kun professorit eivät ole väitelleet, ei heidän johdollaan synny myöskään muita väitöskirjoja. Kansainvälisessä kanssakäymisessä taas osoitetaan, että partnerit ovat usein tekniikan tohtoreita, mitä suomalaiset ovat harvoin. Asia on vaikuttanut Oulun yliopiston kokonaisprofiiliin mukaan luettuna sen varainsaantiin. Minun on turha olla kaunistamassa tätä tilastoa säännön vahvistavana poikkeuksena, joten yhtä hyvin voin siirtyä siitä pois. Asia koskee myös muita vakituksia tiedevirkoja. Tilaisuuden jälkeen kaksi tällaisessa virassa olevaa kuuntelijaa ilmoittikin minulle ottavansa esittämäni väittelyhaasteen vastaan. Toinen oli humanistisesta tiedekunnasta, toinen luonnontieteellisestä. Sanottavani kyllä ymmärrettiin aivan oikein.

Toinen asia koski nimenomaan humanistista tiedekuntaa. Laadullisesti korkeatasoisen tutkimusaktiivisuuden palkitseminen on ollut kaikkialla maailmassa tarpelliseksi koettu asia viime vuosikymmeninä. Sitä on harjoitettu siksi, että sen välittämä objektiivinen viesti on selvä ja helposti ymmärrettävä: yliopistot ilmaisevat sillä tavoin arvostavansa tutkimusaktiivisuutta ja myöntävät myös sellaisen edellyttävän passiivisuutta enemmän varoja. Kun humanistinen tiedekunta joitakin vuosia sitten lopetti tutkimusaktiivisuuden palkittamisen, myös tämän välittämä objektiivinen viesti oli selvä: tutkimuksella ei ole tiedekunnan viestin mukaan enää merkitystä. Tieteellisen kirjan julkaiseminen kansainvälisellä kustantajalla on tiedekunnan kannalta nollan arvoinen. Ylipäänsä jokainen julkaisu on hukkaan heitettyä työtä. Päätöksentekijöiden subjektiivisia tarkoituksia ei ole mahdollista tietää, mutta tämä objektiivinen tosiasia on kaikkien havaittavissa. Vestin ilmentämästä nykyaikaiseen yliopistoon kuulumattomasta asenteesta huolimatta katson velvollisuudekseni korostaa asian tärkeyttä niillä keinoilla, jotka ovat käytettävissäni.

Kysymys on kautta linjan sivistysyliopiston perusteista ja niiden puolustamisesta. Se on tehtävä, josta yliopistojen on vastattava itse, kuten nykyinen opetusministeri on asian ilmaissut. Benjamin Höijerin ajatus tieteen tulen säilyttämisestä pohjoisessa vaikka tuhkan alla – ”Feuer am Pol” – ei ole kadottanut ajankohtaisuuttaan. On hyvä, jos yhä useampi tämän myöntää. En ole havainnut, että sivistys- ja tutkimusyliopistoajatukseen tutustuneilla olisi ollut mitään vaikeuksia ymmärtää lectioni tarkoitus ja johdonmukaisuutta.

Kuvan luokassa Piku Jämsän s. 520, WSOY 1942.

III PROFESSORI PETRY

On paikallaan lainata opiskelijoiden havaintoja tämän osallistujapuolen kokemusten valottamiseksi. Tavoitteenani ei ole tilastollinen katsaus, vaan väittelytilanteen kommunikatiivisen rakenteen kokonaisvaltainen selvittäminen.

”Häpeilemättä täytyy tunnustaa, että tilaisuuden vierailleva tähti, professori Michael John Petry, varasti huomioni heti astuessaan saliin. Mikä tyyli! Ensimmäiseksi silmäni tarttuivat täydelliseen, viimeistä piirtoa myöten viimeistelyyn asuun: musta, ei haalistunut puku, vitivalkoinen paitapusero ja upea kravatti. Valitettavasti en yletynyt näkemään professorin kenkiä, mutta oletan niidenkin olleen kokonaisuuteen sopivat. Entäpä sitten muu ulkomuoto? ... Jos hänen ylähuullelleen olisi lisätty valtavat, huolellisesti öljytyt mustat viikset ja hänellä olisi ollut kädessään kävelykeppi, meidän edessämme olisi seisonut ilmielävänä dame Christien Monsieur Hercule Poirot harmaat aivosolut innosta hehkuen.”

”Korvia hivelevän kaunista tuo kunnan hienostunut brittiaksentti! Puheenvuoron sisältö on erittäin kiinnostava ja ajatuksia herättävä. Aluksi yleisölle selviää syyt siihen, miksi juuri hän on vastaväittelijä: niin kaukana kuin nämä kaksi professoria toisistaan työskentelevät, heidän työympäristönsä ja kiinnostuksen kohteensa ovat yllättävänkin yhtäläiset. Petry selittää lyhyesti Hollannin asemaa pienenä, mutta sijainniltaan keskeisenä valtiona. Avoimuus, joka nykyäänkin leimaa hollantilaista yhteiskuntaa, on hyvin vanhaa perua. Esimerkiksi Descartes viihtyi hyvin Hollannissa ja Isaac Newtonin teoriat tunnettiin Hollannin yliopistoissa ennen muuta Eurooppaa. Hollanti on näin tyyppiesimerkki pienestä Euroopan maasta, jonka historiassa on vielä paljon tärkeää ja mielenkiintoista tutkittavaa. Petry vertaa Hollantia Suomeen ja löytää paljon yhtäläisyyksiä. Suomikin sijaintinsa puolesta on ’melting pot’ idän ja lännen

kulttuuripiirien välissä. Petry myös huomauttaa siitä, miten paljon yhteistä on siinä työssä, jota tieteen- ja myös aatehistorian tutkimuksen saralla on viime vuosina tehty sekä Suomessa että Hollannissa.”

”Huomaan kyllä varsin pian lähes pettymyksekseni, että nämä kaksi väittelijää lienevät aivan liian samaa mieltä asioista kunnon väittelyn syntymiseksi.”

”Ymmärtääkseni koko väitöskirja käsitteli tarkemmin juuri Hegeliä ja hänen filosofiaansa. Mieleenpainuva oli myös ratkiriemukas väittely englantilaisen ja saksalaisen kulttuurin ja filosofian erilaisuuksista, jossa vastaväittäjä laittoi teidät aika lujille. Yleensäkin Petry oli vastaväittäjästä se, jolla oli selvästi enemmän kommentoitavaa, ja selvästi näki, että hän oli aidosti kiinnostunut asiasta, sensijaan toinen vastaväittäjästä – en muista nimeä – oli istunut tuppisuuna koko sen yli kaksi tuntia, jotka ehdin olla paikalla! Liekö hän lukenut koko kirjaa? Tämä oli kolmas väitöstilaisuus, jota oli seuraamassa ja ehdottomasti niistä mielenkiintoisin ja humoristisin.”

”Vastaukset kylläkin ovat nähtävästi myös hauskoja, sillä yleisö nauraa.”

”Vieressä istuva pikakirjoittaja mies on tikahtua nauruun, jota hän pidättelee käsi suullaan. Kun katselen ympärilläni, huomaan monien muidenkin hymyilevän leveästi tai pidättelevän naurua. On melkoisen helppo todeta ketkä porukasta osaa saksaa ja ketkä eivät. ... Dekaanin ja turkulainen näyttävät hyvin tylistyneille. Dekaanin näyttää lisäksi vieläpä vihaiselle. Turkulainen istuu kädet puuskassa kiristellen suutaan ja räpsyttäen silmiään juuri siihen tapaan kuin hyvin väsyneet tekevät kun he haluavat pysyä hereillä. ... Dekaanin istuu jo silmät kiinni! En voi muuta kuin nauraa sisään päin ja olla onnellinen kun olen nukkunut hyvin edellisenä yönä. ... Kiinnitin huomiota yllättäen siihen tosiseikkaan, että vastaväittelijä on hyvinkin paljon puheliaampi kuin Manninen. Vaikka en ole istunut kuin neljällä Mannisen luennolla, olen saanut helposti selville, että hän on niitä ihmisiä, jotka keksivät kaikesta puhumista puoleksi tunniksi. ... Olen iloinen, että ensimmäinen haukotukseni tuli myöhemmin kuin turkulaisen.”

”Siirrytään saksan kieleen, ja minä putoan kyydistä. Keskityn ihastelemaan professori Petryn loistavaa elekieltä. Napsin sanan sieltä, toisen täältä, jonkin aikaa tiedän, mitä aihepiiriä tai henkilöä keskustelu koskee, mutta keskustelun sisällöstä en ymmärrä mitään. Ärsynnyn. Aistin keskustelun stimuloivuuden, professori Petryn kysymysten tarkkanäköisyyden, mutta en voi osallistua. Väkeä alkaa lappaa pihalle tasaiseen tahtiin, muillakin siis sama ongelma. Ympäriini paikat tyhjenevät, seuraan professori Karkaman limsapullon tyhjentymistä, kustoksen ilmeen tympäntymistä ja alan tehdä aikamerkintöjä muistiinpanovihkooni.”

”Emeritusprofessori Karkama istuu käsi poskella ja näyttää siltä kuin olisi juuri nukahtamassa. Pakosta tulee mieleen, että hänelle tilaisuus on varmaan tylsä rutiinijuttu, koska ottaen huomioon hänen ikänsä ja siihen sisältyvän pitkän uran, hänellä on varmaan satoja vastaavia tilaisuuksia takanapäin. Sen sijaan Petry tenttaa innoissaan Mannista. Väittelyä voisi välillä kuvata melko kiihkeäksi.”

”14.20 havaitsen professori Karkaman ensimmäisen liikahtuksen väitöstilaisuuden aikana. Hän kääntyy kustoksen puoleen, he keskustelevat, ja Karkama palaa perusasentoonsa.”

”Puoli kolmelta professori Petry lopettaa, Karkama lausuu muutamana suomenkielisen repliikin, ja saksan kielikylpy jatkuu.”

IV PROFESSORI KARKAMA

”Luulen ymmärtäneeni, että professori Karkama tarttuu teoreettis-metodologisiin kysymyksiin. Hän myös vertaa väitöskirjaa näytelmään, siitähän Mannisen tieteellinen ura taisikin lähteä käyntiin. Kustokselle vastaväittelijän vaihdos on tehnyt hyvää. Hän hymyilee. 14.56 huomaan ajattelevani, etteivät professorit Karkama ja Manninen oikein ymmärrä toisiaan. Tai siten kysymys on siitä, että Karkama vain pitää väitöskirjaa saksalaismaisen tylsänä, kuten hän jossain vaiheessa mainitsikin. Ilmapiiiri on selvästi toisenlainen kuin professori Petryn esittäessä vastaväitteensä. Silloin väreili ilmassa älyllinen haaste, nyt – en tiedä – näkökulmatko ovat erilaiset? Kunpa ymmärtäisin. 15.09 professori Petry alkaa väsyä. Käsi kypsy poskelle, katsotaan kelloa, muutetaan asentoa. Minäkin otan rennommin. Ympäriini on nyt autiota, työntään jalkani edessä olevan penkin alle, luen pari tekstiviestiä.”

”Suomalaisen emeritusprofessorin (nimi?) osuus alkaa lyhyellä suomenkielisellä osuudella, jossa hän kertoo lyhentävänsä omaa osaansa, koska tilaisuus on kestänyt jo parisen tuntia. Sitten vaihdetaankin jo jälleen saksan kieleen. Aluksi emeritusprofessori asettaa erilaisia tutkimuksellisia kysymyksiä koskien mm. Hegeliä ja kysyy Manniselta jonkin kysymyksen kontekstista. Seuraavaksi hän kutsuu Mannisen kirjaa draamaksi viitaten samalla Mannisen aloituspuheeseen, jossa tämä kertoi halunneensa nuorena kirjoittaa juuri draamaa. Hiukan yllättävää on kuulla, että emeritusprofessori sanoo kirjaa pitkävetiseksi. Näin ilmeisesti Mannisesta sillä hänen ilmeensä näyttää kyllä hiukan hölmistyneeltä. Toisaalta mukava kuulla, että joku muukin kuin tavallinen opiskelija voi pitää tieteellistä luettavaa joskus vähän kuivahtavana.”

”Toinen vastaväittelijä, Pertti Karkama, oli hiljaisempi osapuoli, kunnes tuli loppukommenttien vuoro. Hänen mukaansa teos oli vaikea ja pitkäpiimäinen luettava, mutta piti sitä hyvänä ja tärkeänä teoksena, varsinkin aatehistorian opiskelijoille.”

”Seuraavaksi vuorossa oli emeritusprofessori Pertti Karkama, joka esitti omat kysymyksensä professori Manniselle. Hän päätti kyselynsä loppupuheeseen, jossa hän esitti kritiikkiä professori Mannisen väitöskirjasta, jota hän oli pitänyt vaikeana ja pitkävetisenä teoksena. Kuitenkin professori Karkama piti professori Mannisen väitöskirjaa hyvin tärkeänä ja julisti Mannisen selvinneen filosofian tohtoriksi.”

”Dekaanin sanoo pontevasti, että väitöstilaisuus on päättynyt ja kaikki alkavat nousta ja valua ulos salista. Minä olen pettynyt. Luulin, että professori Manninen jotenkin julistettaisiin tohtoriksi. Toivoin suuria eleitä ja hattuja ja muutakin rekvisiittaa, mutta kaikki päättyikin muutamaan sanaan.”

”- olen vähän pettynyt, sillä luulin, että prof. Manniselle olisi laitettu tohtorinhattu päähän (niitä oli pöydällä!), aika raskaan 4 tunnin jälkeen hänen olisi pitänyt saada se hattu ja tohtorin arvo sekä yliopiston olisi kuulunut tarjota kaikille väitöstilaisuuteen osallistuneille lasillinen samppanjaa!”

V KOKO TILAISSUUS

”Linnanmaan vahtimestari yritti kaiken aikaa hillitä Pohjoisen

tulien paloa pitämällä luentosalin tuuletuksen koko tilaisuuden ajan täysillä, kenties se – eikä draaman pitkävetisyys, karkotti jonkun kuulijoista.”

”Minulle tilaisuus päättyi jo oikeastaan professori Mannisen alkusanoihin, niitä jäin miettimään – laadunkritiikkiä, ansiokasta tutkimusta ja haastetta väittelemiseen. Kävellessäni ulos luentosalista ajattelin todistaneeni soihdunkantoa. Vaikka olinkin väliin ärtynyt siitä, että en kyennyt seuraamaan väitöksessä käytettyä kieltä, arvostan nimenomaan sitä, että muutkin kuin pienen kansakunnan jäsenet voivat lukea, mitä eurooppalaisessa Pohjolassa tapahtuu. Vain ja ainoastaan siten pohjoisen tulet näkyvät ulkopuolellekin.”

”Vaikka itse väittelyä en ymmärtänytkään, olivat aloituspuheenvuorot mielenkiintoisia. Kaikista kiinnostavinta oli ulkomaalaisen professorin läsnäolo, joka toi oman avartavan lisänsä tilaisuuteen.”

”Keskustelu on vilkasta, mutta ihmeellisen rentoa. Olin mielesäni kuvitellut tohtorinväitöstilaisuuden ihan erilaiseksi tapahtumaksi.”

”Mutta muuten osallistuminen väitöstilaisuuteen oli täysin uusi kokemus. Osaltaan se jopa vastasi odotuksiani, tilaisuus oli nimittäin aika tylsä. Mutta eihän tieteenteko saakaan olla mitenkään keinotekoisesti viihteellistä, vaan sellaista kuin se rehellisesti on.”

”Näin siis professori Manninen siirtyi toivomallaan tavalla V.A. Koskenniemen ja Niilo Mäen kategoriasta kapitalistisen yhteiskunnan konservatiivisten professorien joukkoon. Vallankumouksellisuus näyttää kuolevan mutta kuoleeko myöskin aate, sen kysymyksen jätän avoimeksi...”

KYSELYT, VASTAVÄITTEET JA LAUSUNTO

Tässä tapauksessa tietysti perusongelman opponenttien löytämisessä muodostivat väittelijän asema ja tutkimussuuntautuminen. Tiivistäen voisi sanoa, että vastaväittäjän olisi hyvä olla hieman vartuneempi ja kokeneempi tutkija kuin väittelijän. Hän ei voisi olla väittelijän oppilaiden joukosta. Ehdot täyttäviä on toki löydettävissä esimerkiksi alan ruotsalaisten professorien joukosta, mutta sikäläiset eivät juuri tunne kysymykseen tulevia aihealueita. Mielenkiintoinen joskaan ei yleisesti suosittava ratkaisu oli se, että kumpainkin vastaväittäjä kutsuttiin muulta kuin väitöksen aiheena olleelta alalta.

Michael John Petry on filosofian professori ja Pertti Karkama kirjallisuustieteen. Metodisesti sekä filosofia että kirjallisuustiede ovat historiaa käsitellessään suuntautuneet paljon enemmän kaanonin valvontaan kuin historiallisiin aineisiin kuuluva aate- ja oppihistoria, jossa tekstien ymmärtäminen ja selittäminen niiden aikalaiskäsittein on ensisijaisempi tehtävä kuin niiden punnitseminen nykyperspektiiveistä käsin. Ratkaisun teki Petryn osalta hyväksyttäväksi se, että hän on muun muassa editoinut laajan sarjan Alankomaiden oppihistoriaan liittyviä tekstejä. Hän johtaa Rotterdammassa Euroopan ensimmäistä ”valistusaiikaa” 1600-luvun Hollannissa käsittelevää laajaa projektia. Hän on myös tunnettu G.W.F. Hegelin ja erityisesti tämän luonnonfilosofian tutkijana ja Oxfordin toistuvien Hegel-konferenssien järjestäjänä. Karkama taas on kirjallisuustieteilijöiden joukosta se, joka on syvällisimmin perehtynyt Suomen 1800-luvun aatehistoriaan, julkaissut muun muassa teoksia J.V. Snellmanista ja J.L. Runebergistä. Myös 1930-luvun kirjallisuustietämyystö on kuulunut hänen aiheisiinsa. Entisenä keskeisenä Ou-

lun yliopiston professorinakin hän tietysti tuntee aate- ja oppihistoriallisen tavan käsitellä tekstejä.

Lähes kaikki Petryn kysymykset koskivat kirjani kannalta keskeisiä ja olennaisia kohtia. Oman projektinsa aihepiiristä hän koetti tuoda kokeeksi esiin vain Spinozaa ja ”matemaattista” metodia, mutta tässä ei ikävä kyllä löytynyt kosketuspintaa niihin aiheisiin, joita olen käsitellyt. Bernard Nieuwentijt’in metodikritiikki ei hollanniksi esitettyinä ollut juurikaan tunnettu Alankomaiden ulkopuolella. Käsittelemäni Benjamin Höijerin lähteet olivat aivan toiset.

Engelmana eivät olleet käsitellyt kohdat, mutta harmikseni havaitsin, että Petry oli asenteellisempi ja epähistoriallisempi filosofi kuin olin odottanut. Hän esimerkiksi tivasi, että minun pitäisi kertoa, miten Kantia ja Hegeliä on tulkittava oikein. Se on Kantin ja Hegelin tutkimista koskeva asia ja minulla on kyllä siitä käsityksiä ja nojaankin niihin, mutta nyt käsitellyssä työssä ei ollut aiheena kumpainkaan, vaan heidän ja eräiden muidenkin ajattelun reseptio, edelleen kehittäminen ja käyttö mitä kirjavimmilla tavoilla. Tietysti esimerkiksi Snellmania tutkiessa joutuu muodostamaan käsityksen siitä, mihin rajaan saakka hän ymmärsi Hegeliä ”oikein”, mutta se on sittenkin aika triviaali kysymys eikä missään tapauksessa pääkysymys tarkasteltaessa jonkun tällaisen ajattelijan työtä aatehistoriallisesti.

Kärjistetyimmillään Petry vaati, että minun olisi ilmoitettava, mitkä tarkastelemistani käsityksistä ovat asiaa ja mitkä soopaa. Aate- ja oppihistorioitsijan työ loppuisi tällöin aika lyhyeen, sillä useimmat menneiden aikojen käsitykset ovat vanhentuneita ja tavalla tai toisella kummallisia. Tuloksena olisi aatekritiikkiä, mutta se on eri asia kuin aatehistoria. Tietysti historioitsija voi jossain vaiheessa harjoittaa sellaistaakin, mutta tässä on osoitettava huomattavaa pidättyväisyyttä. Kohteiden asianmukainen, käsitteellisesti usein hyvinkin vaativa kuvaaminen ja mahdollisuuksien mukaan myös selittäminen ovat aatehistorioitsijan ensisijaisia tehtäviä. Käsittelemisen kirjassa sitä paitsi verrattain paljon esimerkiksi erilaisia jumalakäsityksiä, mikä on aatehistorioitsijalle täysin mahdollista, mutta hankalampi minun on mennä sanomaan, mikä niistä käsityksistä on oikea, kun minulla ei ole omaa teologiaa. Leopold von Rankea ei muistettaisi erinomaisena historioitsijana, jos hän tunnetussa esityksessään katolilaisten ja protestanttien vastakohtasta olisi asettunut taitamaan peistä yhden osapuolen hyväksi.

Vastasin lyhyesti ja toteavasti. Vaihtoehtona olisi ollut se, että olisin pitänyt kokonaisen oppitunnin. Siitä olisi kuitenkin ollut vähän hyötyä. Petry olisi mieluiten nähnyt kirjan, jossa lähdän yhdeksi osapuoleksi menneiden aikojen keskusteluihin. Tilanteen tunnelman hänelle omistettu oppitunti olisi pilannut.

Yhdessä kohdassa Petry onnistui puristamaan minulta kannanoton, jossa totesin, että en ensinkään ole innostunut tietystä teodikeasta, mutta tästä ei seuraa, että pitäisin tarpeellisenä lisätä kirjani tekstiin tällaisen huomautuksen. Erästä viittausta Hegelin ensyklopediaan sivulla 287 – sufilainen mystikko Snellmanin patrioottisen huudahduksen pontimena – Petry piti aluksi mahdottomana. Kyseinen ensyklopedian osa ilmestyi käsittelemäni Snellmanin tekstin jälkeen. Tosiasiassa teoksesta oli olemassa aikaisempi laitos, jota Snellman käytti. Kommentaarini asiaan on löydettävissä JVS:n ”Samlade arbetenista”.

Tosiasiassa siis Petry ja minä olimme kaukana toisistamme, vaikka keskustelun sävy oli ystävällinen, leikkisä ja ehkäpä innostavakin. Tuoreiden, saksaa niukasti tai ei ensinkään taitavien opiskelijoiden näyttää olleen vaikea havaita ajatustapojen erilaisuutta. Heitä ei ollut tarpeen pelotella dramatisoimalla vastakohtaa. Ei ole aihetta mennä Petryn vastaväitöksen yksityiskohtiin pitemmälle. Mitään niistä ei ole löydettävissä yksilöidyssä muodossa professorien Petry ja Karkama kirjallisesti esittäminä. Heidän lausuntonsa vastaavuus viimeksi mainitun vastaväitökseen on suuri. Selitys on yksinkertai-

nen. Koska Karkamalla oli vastaväitös jo valmiiksi kirjoitettuna saksankielisenä, Petry on sen lukenut ja edellyttänyt vain tarpeelliseksi katsomansa muutokset, miltä pohjalta sitten suomenkielinen versio on syntynyt. Näin voidaan menetellä ja usein menetellään.

Aivan aiheettomasti Karkama ilmoitti väitöstilaisuudessa lyhentävänsä vastaväitöstään. Häneltä jäi käsittelemättä joukko kysymyksiä, joihin hän oli valmistautunut. Kun hän alkoi lukea loppulausuntoaan, tilaisuutta oli vielä tunti jäljellä. Olisi myös ollut täysin mahdollista pitää tauko, jota toki ei tarvitse laskea väitöstilaisuuden ajaksi. Loputkin saksaa taitamattomat olisivat saaneet hyvän tilaisuuden poistua.

Mielenkiintoisin, tulevan tutkimuksen kannalta merkityksellisin Karkaman sekä vastaväitöksessään että lausunnossa esiin nostama kysymys koskee sivistyneistöä:

”Koska sivistyneistöllä oli etenkin 1800-luvulla ratkaiseva merkitys kansallisen ajattelun ja kansallisvaltion muodostamisessa, näkökulma olisi vielä laajentunut, mikäli tekijä olisi viitannut sivistyneistön asemaan ja merkitykseen yhteiskunnassa, politiikassa ja kulttuurissa sekä sikäli teosten merkitykseen myös sivistyneistön itsemäärittelynä ja itselegitimäätionä.”

Tiedämme, että yliopistolla ja oppineilla oli suuri merkitys. Olemme kuitenkin tämän merkityksen tarkemmasta selvittämisestä yhä kaukana. Itse olen lisännyt tietoa tällaiseen selvitykseen tarvittavista aatehistoriallisista aineksista, mutta kukaan ei ole esittänyt asiasta sellaista teoriaa, johon voisi viitata. Matti Klingen, Risto Alapuron ja eräiden muiden esitykset eivät sellaiseksi riitä. Asia on yhä perustekijöissään.

Ensimmäiseksi tarvittaisiin laajaa käsittehistoriallista perkaustyötä. ”Sivistyneistö” on nimittäin käsite, jota ei löydy muista kuin suomen kielestä. On aihetta epäillä, että myös se ilmiö, johon se liitetään ja jota sen käytöllä on luotu, on uniikki. Suomen kieli on niitä harvoja, joissa on täsmällinen vastine saksan sanalle *Bildung*, nimittäin juuri *sivists*. Tämä johtuu ennen muuta hegeliläisperäisen ajattelun vahvasta omaksumisesta aivan samoin kuin nytemmin tietoisuudesta kadonneen ilmaisen *siveellisyys* käyttö vastineena sanalle *Sittlichkeit*. Siveellisyys ei tarkoita samaa kuin siveys, vaan sitä, mistä englanniksi käytetään ilmaisua *social ethics* tai *ethical life*. Sivistyksen käsitteellä on sekä kognitiiviset että sosiaalis-eettiset konnotaationsa. Myös ruotsin kielessä toimii varsin hyvin ilmaisu *bildning*, mutta kun mennään toimijoiden puolelle ruotsissa on paras vaihtaa ilmaisuun *de lärda*. Lieneekö *sivistyneistöä* edes suomenruotsissa? Käännettynä suoraan saksaksi *sivistyneistö* aiheuttaa lähinnä koomisia mielikuvia ja *die Gelehrten* taas on jotain parhaiten 1700-lukuun liittyvää. Saksassa on paljon käytetty termi *Bildungsbürgertum*, mutta se viittaa luokkaan, joka halusi erottautua kansasta ja vetäytyä sivistyksensä pariin. Ainakaan vuoden 1848/49 jälkeen saksalainen sivistysporvaristo ei käsittänyt tehtäväkseen *kansansivistystä* tai *kansanvalistusta*, toisin kuin Suomessa. Kun mennään Englantiin, ei sanaa sivistys ole edes olemassa. *Education* ei ole sama asia.

Jännittävällä tavalla nämä epäilemättä reaalisiiin eroihin liittyvät kielelliset erot tulivat esiin Karkaman vastaväitöksessä. Hän nimittäin puhui saksaksi *intellektuelleista*, mikä käsite taas ei sovi 1800-luvun suomalaisen yhteiskuntaan ja sen edelleenkin pappissäätyiseen sivistyneistöön tai oppineistoon. Ei sopinut myöskään Karkaman käyttämä *intelligentia*, mikä taas on venäläinen ilmiö. Sivistyneistöön voidaan suomen kielessä viitata toimijana. On vain vaikea esittää sen aikaansaannosta, kun käsitteen ala, rajat ja ulottuvuudet ovat selvittämättä. Ne kiistatta liittyvät kansallisvaltion luomiseen. Käsitteen alkuperän voi olettaa fennomaanisesti virityneeksi. Asiassa tarvittaisiin sekä käsittehistoriaa että historiallista sosiologiaa. Siinä ei voi panna mutkia suoriksi, kun tällainen työ on yhä tekemättä.

Hieman samantapaista on sanottava Karkaman toivomuksesta filosofisten aatteiden historian yhdistämisestä poliittiseen ja yhteiskunnalliseen historiaan. Sitä olen tehnyt kirjassa runsaastikin, mutta ei ole olemassa mitään apriorista ja universaalista sääntöä siitä, että tällainen yhteys olisi aina olemassa. Se on jokaisessa tapauksessa osoitettava erikseen. Sen on myös oltava riittävän mielenkiintoista laatua, jotta asian käsittely ylipäänsä maksaisi vaivan. Pelkkä samanaikaisuus ei riitä. Karkama ei anna esimerkkejä siitä, missä kohden esitykseni tässä mielessä olisi puutteellinen.

Yhden perinteistä tyyppiä olevan esimerkin Karkama mainitsee, nimittäin tarpeen selvittää Franzénin kehitystarinan yhteyttä ajankohdan esteettisiin teorioihin. Jos Karkama tietää tällaisesta yhteydestä jotain, hän olisi voinut selvittää sitä lähemmin. Olen pitäytynyt siihen, mitä aineistostani olen löytänyt tai voinut päätellä, mutta mahdollisesti asiasta voi sanoa enemmän. Se, ettei joku vaikuttanut Franzéniin, ei sen sijaan välttämättä ole mainitsemisen arvoista.

Karkaman hieman ihmettelemä kirjoitukseni Otto Neurathista liittyy hyvinkin Wienin myöhäisvalistuksen käsittelyyni Friedrich Jodlin ja Wilhelm Bolinin yhteydessä, vaikka kirjoitukseni varsinaisen teesi koskee Neurathin ajattelun erästä toista yhteyttä 1800-luvulle. Kirjoitukseni toimii muistutuksena siitä, ettei valistuksellisen järjen taru suinkaan loppunut ensimmäiseen maailmansotaan. Ernst Mach -yhdistys oli Jodlin ja kumppaneiden kansanvalistus-työtä jatkava, kuten kirjassani esitän. Samalla teen maastonvarauksen, sillä tarkoitukseni on toisessa kirjassa käsitellä laajemmin Wienin piiriä ja myös sen yhteyttä Suomeen ja muualle Pohjolaan, millä seikalla on ollut suuri tieteellinen, yhteiskunnallinen ja kulttuurinen merkitys. Aatehistoriallinen tarkastelutapa on tässä aivan välttämätön monenlaisten sovinnaisen ennakkoluulojen murtamiseksi.

Lausunnon alussa käytetään ilmauksia ”teoria” ja ”teoreettinen” sellaisissa yhteyksissä, joissa tavallisesti on tapana puhua metodista. On mahdollista esitellä rakennustelineitä talon asemesta tai esitellä rakennustelineisiin nähden epäsuhdassa oleva talo tai ainakin jättää rakennustelineet purkamatta. Tuontyyppisen saksalaisen perusperiaatteiden loputtoman etsinnän asemesta lähdän itse mieluummin siitä pragmaattisemmasta asenteesta, jonka mukaan *the proof of the pudding is the eating*. Karkaman odotuksena näyttäisi olevan jonkinlainen yleinen kontekstin teoria. Sellaisen vaatiminen olisi yhtä turhaa kuin vaatia erilaisten metsätyyppien tutkijalta ensin metsän yleistä teoriaa.

Lausunnon lopussa esitetään kirjassani esiintyvän usein ”tiettyä suurpiirteisyyttä”. Tämä asia ei ollut puheena väitöstilaisuudessa. Tällaisesta ei annettu silloin eikä myöskään nyt yhtään esimerkkiä, jollei ota huomioon Petryn esittämiä kohtia. Lieneekö koko heitto Petryn kontribuutio? Se on totta, että vastasin hänen kyselyihinsä mieluummin suurpiirteisesti kuin antamalla hänen ymmärtää, että hän on väärässä paikassa. Jokainen Petryn vastaväite oli kuitenkin joko väärältä pohjalta lähtevä tai muutoin virheellinen tai asiaan liittymätön. Kirjani rakentaa alhaalta lähteistä käsin. Vältän tietoisesti sellaisia suurpiirteisiä näkemyksiä, joita en voi riittävästi perustella. Esitykseni on pettymys lukijoille, jotka ovat tottuneet odottamaan virkaan nimitetyiltä historian professoreilta huolellisen, pitkästyttävän ja vaikeankin lähdeyöskentelyn asemesta visionääristä esseistikkää. Syytös on ristiriidassa sen kanssa, että Karkama vastaväitöksessään luonnehti kirjaani tarpeettomankin perusteelliseksi. Hän nimenomaan käytti ilmausta ”gründlich und langweilig”, jonka suomentuminen ”suurpiirteisyudeksi” on yllättävää. Kauhistu- neet muistiinpanoja tekevät opiskelijat eivät tässä yhteydessä edes huomanneet pelottavaa työtään suorittavan turkulaisemerituksen samassa yhteydessä käyttämiä ilmaisuja ”gut” ja ”gut geschrieben”.

Kun työ nyt on päässyt näin pitkälle, niin ei kai minulla enää voi olla mitään sen hyväksymistä vastaan, joten tässä kysymyksessä en esitä protestia professoreille Karkama ja Petry. Kun en myöskään ole liikkeellä jonkin erityisen arvolauseen takia, voin edellä esittä-

mistäni asian vaatimista oikaisuista huolimatta hyväksyä täysin tehdyn ehdotuksen.

MUUTOSEHDOTUKSET

En pidä väittelemistäni turhana, sillä se oli ajatuksia herättävä ja mielenkiintoinen tapahtuma sekä minulle että oletettavasti joillekin osallistujille. Näihin ajatuksiin kuuluu se, että toimittuani lukuisia kertoja kiusaantuneena ja vanhan tavan toimeksi määräämällä kustoksena olen lopulta kypsytynyt siihen, että ehdotan tiettyjä muutoksia kustoksen tehtäviin.

Seuratessani ensimmäisen kerran väitöstilaisuutta joskus yli 30 vuotta sitten ihmettelin keskellä istuvaa henkilöä, joka oli tieteellisesti niin mitätön, että hänellä ei ollut sanaakaan sanottavana ja että hän ei elelläkään osallistunut keskusteluun. Mitä sellaiset tekevät yliopiston professoreina? Vasta myöhemmin minulle selvisi, että juuri sellaista käytöstä kustokselta edellytetään. Tottakai olen voinut seurata kustoksena keskustelua ihan kiinnostuneenakin, mutta on ollut sellaisiakin tilanteita, että on tehnyt mieli olla kokonaan muualla, kun ei ole voinut puuttua keskusteluun ja vetää sitä asiaan. Olen täysin vakuuttunut siitä, että minusta on tehty myös samantyyppisiä havaintoja kuin nyt käsitellyn väitöstilaisuuden kustoksesta. En tiedä hänen reaktioidensa syitä, mutta yksi mahdollisuus on se, että hän on ymmärtänyt aivan oikein sen, mitä vastaväittäjät puhuivat.

Vika ei ole nykyohjeiden mukaisesti kustoksina esiintyvissä henkilöissä, vaan itse ohjeissa tai oikeammin niiden vanhassa tulkintatavassa, sen pohjalta määrittävästä kustosinstituutiosta. Kannattaa huomata, että kysymys on ohjeista, ei käskyistä. Ohjeita voi myös soveltaa käyttämällä harkintakykyä. Pahoittelen sitä, että minulla nähtävästi aikaisemmin ei ole ollut sellaista riittävästi ja että olen tähän saakka mukautunut huonon tradition paineeseen.

Erästä muutosta merkitsi jo se, että Oulussa otettiin Helsingin esikuvan mukaisesti käyttöön kustoksen laatima kirjallinen lausunto väitöstilaisuuden kulusta ja esitetyn puolustuksen laadusta. Tämä on tarpeellinen muu muassa siksi, että kaikki professorit eivät ole tiedekuntaneuvoston jäseniä eivätkä siten voi esittää lausuntoaan raadin luonnollisina jäseninä. Isonsa-Britanniassa ja Alankomaissa on tapana, että vastaväittäjä arvioi puolustuksen, mutta Suomessa sen tekee kustos erotuomarin asemassaan ja myös väittelijän oppiaineen ja sen ominaislaadun tuntijana. Tätä edellyttää väittelijän oikeusturva, kun vastaväittäjät pyritään saamaan ensisijaisesti oman yliopiston ulkopuolelta.

Vielä juuri mainittua tärkeämpi ja sen edelle menevä sääntö on se, että vastaväittäjät tulisi ensisijaisesti pyrkiä löytämään sen tieteenalan piiristä, jolla väitöskirja on tehty. Sekin on oikeusturvakysymys. Petryn tapaus osoittaa havainnollisesti, miten voidaan mennä metsään, jos vastaväittäjä ei ole samalta alalta eikä tunne riittävästi kyseistä tieteenalaa ja sen laatua. Jatkossakaan toiselta alalta tulevat vastaväittäjät eivät ole poissuljettuja etenkin aate- ja oppihistoriassa, mutta on tärkeää varmistaa, että toinen vastaväittäjä on silloin saman aineen piiristä. Kun samaa ainetta ei ole muualla maassa, ei myöskään sama laitos voi olla poissuljettu, ei ainakaan suomenkielisten väitöskirjojen tapauksessa.

Tähän asti esittämässäni ei ole kysymys muutoksesta, vaan vallitsevan käytännön toteamisesta. Käytännön jatkamisen tarve ei johdu pelkästään varautumisesta Petryn vastaväitöksen kaltaisiin asiatoimuksiin. Vierailta tieteenaloilta tulleet vastaväittäjät saattavat myös esittää hyväksyttäväksi suoranaista roskaa, kun he eivät tunne alaa eivätkä sen vaatimuksia. Sellaisissa tilanteissa kustos on voimaton. Sellainen tulos, jos se toteutuu, on tietysti oppiaineelle suureksi vahingoksi. Tässä ei ole kysymys pelkästä mielikuvituksesta. Aate- ja oppihistoriassa on evätty väittelylupa eräältä tieteellisen tutkimuksen ehtoja täyttämättömältä esitykseltä. Jos asianomainen olisi

joidenkin alaa tuntemattomien avulla päässyt väittelemään, siitä olisi tullut skandaali.

Kustoksen tehtäviä voi käytännössä kehittää kahdella tavalla.

Ensinnäkin voidaan poistaa kustos korokkeelta istumaan muun yleisön joukossa ensimmäisellä penkkirivillä, joka kuitenkin muutoin jää aina tyhjäksi. Hän aloittaa tilaisuuden, keskeyttää sen tauoksi ja lopettaa sen, mutta tyytyy muutoin tarkkailijan osaan joutumatta epäluokisten silmäparien maalitauluksi. Itse asiassa hän pystyy katsojana seuraamaan paremmin tapahtumien etenemistä. Väittelijä väittelee omalla presidiollaan, kuten tällaista tilannetta aikaisempina vuosisatoina kutsuttiin. Tällainen malli muistuttaa ruotsalaista väitöstilaisuutta, jossa kustosta ei ole lainkaan. Se, minne hattu sijoitetaan, voidaan tässä jättää avoimeksi.

Toinen vaihtoehto on se, että kustos omaksuu nykyistä aktiivisemmän roolin tilaisuuden juontajana. Ehkä joillakin aloilla on näin jo meneteltykin. Puolueettomuuden kanssa yhteensopivaa on esimerkiksi se, että kustos tekee yleisöä ajatellen tiivistelmiä, ilmaisee asioita toisin sanoen, varmistaa asioiden tulleen ymmärretyiksi yhtäpitävästi, katkaisee sivupoluille menneen tai puuroutuneen keskustelun, muistuttaa väittelijän oppiaineen laadusta tai vastaavista seikoista jne. Sen sijaan kustoksen ei sovi hyökätä kumpakaan osapuolta vastaan eikä myöskään asettua kummankaan osapuolen puolustajaksi. Jos kustoksen omia tutkimuksia arvostellaan vaikka väärinkin perustein, kustos pysyy visusti hiljaa eikä anna ilmeenkään värähtää. Tällainen tilanteen aktiivinen seuraaminen ja sen etenemisen varovainen ohjaaminen on kustokselle myöhemmin avuksi hänen laatiessaan väitöstilaisuudesta lausuntoaan tiedekunnalle.

Kustoksen rooli menneinä vuosisatoina ja perustelu hänen paikalleen väittelijöiden välissä oli siinä, että kustoksen tuli estää kiihittyneitä väittelijöitä käymästä fyysisesti toistensa kimppeen. Nykyisin sellaisella tilanteella ja roolilla on vain verbaalinen vastineensa. Se ei pelkästään oikeuta vaan myös tarkemmin ajatellen velvoittaa kustoksen käyttämään harkittuja puheenvuoroja. Ei ole olemassa sääntöä, joka kieltäisi ne, vain tapa, joka on syytä muuttaa.

Näistä erilaisista rooleista voidaan valita kulloiseenkin tilanteeseen parhaiten sopiva. En ole vakuuttunut siitä, että edes kannattaa etsiä yhtä ainoata oikeata tapaa. Ja käytännöt ovat muutettavissa nykyisiäkkin sääntöjä vapaasti tulkiten. Jos joku haluaa noudattaa entistä tapaa, sekin on mahdollista, mutta lukekoon ensin huolellisesti kaiken tähän esitykseeni sisältyvän.

Totean vielä, että professori Michael John Petryn tapa esittää asiansa oli esikuvallinen. Jyrkänkin ajatustapojen eron vallitessa on osattava esiintyä mukaansatempaavasti, älyllisesti kiihottavasti ja kannustavasti. Britit osaavat edelleen hallita aaltoja, ainakin tunneaaltoja, joiden merkitystä akateemisissa tapahtumissa ei kannata väheksyä. Tapauksesta oli vielä se hyöty, että professori Petry kutsui minut Oxfordin Hegel-symposiumiin. Nyt tiedän, että minun kannattaa keskittyä esitelmässäni aatehistoriallisen metodin kysymyksiin. Yhteinen ajatustapa ei ole tieteessä yhteistyön edellytys. Eri tavoin ajattelevat saattavat silti aivan oikeasti kunnioittaa toisiaan, kuten pitääkin olla.

*Oulussa lokakuun 15. päivänä 1999,
kunnioittavasti*

Juha Manninen